

Новицька М.В.

*здобувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізький національний університет*

СТУПІНЬ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ОЗНАК АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Постановка проблеми. В умовах динамічного розвитку адміністративного законодавства багато суспільних явищ і процесів характеризується складністю їх сприйняття. Дослідження проблематики адміністративних правопорушень залишається однією з актуальних тем як у вітчизняній, так і зарубіжній юридичній науковій думці, однак тривалі дискусії щодо сутності «ступеня суспільної небезпеки» не привели поки до вироблення однакового теоретичного пояснення цього правового феномена.

Огляд останніх досліджень і публікацій. У науковому середовищі виникають суперечки, висловлюється багато протилежних думок із цього приводу, згідно з якими одні автори (переважно представники науки кримінального права) впевнені, що суспільна небезпека властива тільки злочинам [1, с. 225; 2, с. 120], а тому наділення суспільною небезпекою адміністративних правопорушень убачається ними за помилкове, вони переконливо доводять, що адміністративні правопорушення шкідливі для суспільства, але не суспільно небезпечні [3, с. 175; 4, с. 89; 5, с. 41]. Натомість інші фахівці вважають, що адміністративні правопорушення характеризуються ознакою суспільної небезпеки й відрізняються від злочинів лише ступенем суспільної небезпеки, який визначається різними обставинами протиправного діяння [6, с. 40; 7, с. 228; 8, с. 112; 9, с. 331]. Третій науковий підхід полягає в тому, що поняття «суспільна небезпека» й поняття «суспільна шкідливість» ототожнюються [10, с. 73; 11, с. 13; 12, с. 69]. Проте адміністративним правопо-

рушенням властива не просто шкідливість або небезпечність, а саме суспільна небезпека як матеріальна ознака будь-якого правопорушення. Тому виявляється необхідним більш змістовне, поглиблене дослідження такої ознаки адміністративного правопорушення, як суспільна небезпека, для правильного розуміння її сутності.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – на підставі опрацювання положень навчальної та наукової фахової правничої літератури проаналізовано поняття «ступінь суспільної небезпеки» як одна з основних ознак адміністративних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Головним аргументом на користь виділення суспільної небезпеки як істотної ознаки є той факт, що адміністративне правопорушення посягає на встановлений порядок, на певні сформовані в суспільстві відносини, а отже, це негативне соціальне явище є суспільно небезпечним діянням. Адміністративні правопорушення небезпечні й шкідливі для суспільства не тільки своєю поширеністю, а й можливістю їх учинення. Саме суспільна небезпека, власне її ступінь, обумовлює особливості відповідальності за вчинення правопорушення, адже однією з найважливіших функцій держави є охорона й забезпечення захисту таких суспільних відносин.

Щодо розкриття сутності адміністративного правопорушення через його шкідливість варто зазначити, що адміністративне правопорушення, посягаючи на встановлений порядок і певні суспільні відносини, завдають їм шкоди тією чи іншою мірою. Однак

при цьому не варто забувати, що небажаний результат обов'язково проявляється в наявності реальної шкоди (наприклад, дрібне викрадення чужого майна (ст. 51 Кодексу про адміністративне правопорушення (далі – КпАП) України), безквитковий проїзд пасажирів (ст. 135 КпАП України), знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення в межах населених пунктів і за їх межами (ст. 153 КпАП України) тощо) і їх називають правопорушеннями з матеріальним складом.

Водночас адміністративно-деліктне законодавство містить низку формальних складів адміністративних правопорушень, які характеризуються лише створенням умов для настання шкоди, але не самим її настанням. Важливо відзначити, що шкода в таких випадках може й не наставати взагалі. Протиправним визнається допущення небезпеки заподіяння несприятливих наслідків (наприклад, порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм (ст. 44-3 КпАП України), порушення вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 46-1 КпАП України), порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 175 КпАП України) тощо).

Тобто не можна однозначно визначити однією з ознак адміністративного правопорушення виключно шкідливість. Адміністративні правопорушення несуть потенційну загрозу заподіяння реальних збитків суспільним відносинам і, відповідно, не тільки суспільно шкідливі (якщо наслідком такого діяння стало заподіяння шкоди), а й суспільно небезпечні. Видається, що розмежування понять «суспільна небезпека» й «суспільна шкідливість» навряд чи правомірно, оскільки ці явища є однопорядковими. Отже, суспільна небезпека й суспільна шкідливість за своїм змістом дуже близькі та взаємопов'язані, адже в певних випадках суспільна небезпека проявляється в заподіянні шкоди суспільству, і, навпаки, заподіяння шкоди може бути суспільно небезпечне, тобто адміністративні

правопорушення в силу своєї шкідливості є суспільно небезпечними, а отже, ознака суспільної небезпеки фактично деталізує ознаку шкідливості.

Для всебічного правового аналізу суспільної небезпеки як обов'язкової ознаки адміністративного правопорушення необхідно дослідити її визначення в правовій літературі; проаналізувати співвідношення понять «суспільна небезпека» адміністративного правопорушення і «шкідливість»; виділити істотні ознаки досліджуваного поняття й запропонувати його дефініцію.

Визначення змісту поняття варто починати із з'ясування етимологічного значення таких слів, як «суспільний» і «небезпека». Так, «суспільний» означає «який виражає відносини, становище людей у суспільстві; створений, нагромаджений суспільством у процесі виробництва; який являє собою спільне надбання» [13, с. 1417]; «реальність відносин, які створені людьми в суспільстві» [14, с. 6]. Тобто можна цілком логічно стверджувати, що прикметник «суспільний» є похідним від іменника «суспільство».

«Небезпека» – це «можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди тощо; стан, коли кому-, чому-небудь щось загрожує» [13, с. 747]; «негативна властивість матерії, яка проявляється в її здатності завдавати шкоди певним елементам Всесвіту, потенційне джерело шкоди. Якщо йдеться про небезпеку для людини, то це явища, процеси, об'єкти, властивості, здатні за певних умов завдавати шкоди життю чи здоров'ю людини або системам, що забезпечують життєдіяльність систем» [15, с. 112]. Так, категорію «небезпека» можна визначити як імовірність заподіяння шкоди певному об'єкту, небезпека, що постійно змінюється залежно від конкретних загроз у наявних обставинах і пов'язана з негативними наслідками, які можуть настати.

Під поняттям «суспільна небезпека» розуміється діяння, яке «або безпосередньо заподіює шкоду суспільним відносинам, або охоплює можливість заподіяння відповідної

шкоди» [16, с. 157]. Більшість визначень суспільної небезпеки, які сформульовані в теорії права із цієї позиції, посилялися на завдану суспільству та його членам шкоду, тобто термін «суспільна небезпека» вживається в широкому сенсі як властивість будь-якого посягання. Так, В.С. Прохоров стверджує, що категорія суспільної небезпеки виражає «всі ті збитки, які завдаються суспільству» [17, с. 23]. М.С. Малєїн визнає, що «правопорушення є суспільно шкідливі й тому суспільно небезпечні» [18, с. 37], тим самим отожднюючи суспільну шкідливість і суспільну небезпеку. Такий підхід започаткований ще за радянських часів та акцентував увагу на антигромадській установці правопорушника, яка свідчить про те, що діяння є небезпечним для чинної системи суспільних відносин. При цьому як показник суспільної небезпеки розглядалася, зокрема, і заподіяна шкода. У зв'язку із цим ступінь суспільної небезпеки правопорушення визначали тільки за обсягом шкоди, яка настала чи могла настати, тобто в понятті «суспільна небезпека» поєднуються як реальна шкода, так і загроза її настання. А отже, у такому випадку суспільна небезпека вважалася синонімом соціальної шкідливості.

Поняття «шкода» трактується як утрати, збитки, іноді людські жертви, неприємності тощо, що є наслідком яких-небудь дій, вчинків; будь-яке знецінення блага, що охороняється правом. Шкоду поділяють на майнову (матеріальну) – це майнові та/чи грошові збитки, спричинені юридичній або фізичній особі; і немайнову (моральну) – це страждання, заподіяні фізичній особі внаслідок фізичного або психічного впливу, що спричинило погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інші негативні наслідки морального характеру [19]. У загальнотеоретичному розумінні «шкода» (польсь. szkoda, від давньонім. scado – утрата, збиток) означає зменшення або знищення майнової, немайнової чи іншої сфери потерпілого [20, с. 441]. Соціальна сутність

шкоди виражається в сукупності негативних наслідків правопорушення, що становлять порушення правопорядку; дезорганізацію суспільних відносин і приниження; знищення якого-небудь добра, цінності, суб'єктивного права; обмеження користування ними; перешкоджання свободі поведінки інших суб'єктів у супереч закону [21, с. 8].

Деякі дослідники вважають соціальну шкідливість елементом суспільної небезпеки. За таким підходом суспільна небезпека полягає в спрямованості діяння проти основних соціальних цінностей, а її зміст складається з небезпеки самого діяння, небезпеки його наслідків і небезпеки особистості винного. У цьому сенсі соціальна шкідливість – це характеристика прямих негативних наслідків протиправної поведінки [22, с. 68; 23, с. 58]. На погляд А.О. Штанько, шкідливість правопорушення має набагато більше проявів і визначення шкоди, що заподіюється правопорушенням, не можна обмежити лише прямими негативними наслідками. Тобто, якщо, з одного боку, визнати суспільну шкоду елементом суспільної небезпеки, а з іншого боку, ураховуючи положення чинного законодавства, стверджувати, що суспільно небезпечними є злочини, а адміністративні проступки – лише суспільно шкідливі, то суспільна небезпека буде дійсно ступенем суспільної шкідливості. Але тоді стає незрозумілим, як суспільна шкідливість може бути водночас й елементом суспільної небезпеки, і родовим поняттям щодо неї. Називає критерії, за якими можна простежити відмінності між соціальною шкідливістю й соціальною небезпекою: за часом існування; за носієм властивостей; за можливістю виміру; за юридичним значенням [23, с. 26, 28]. Можливим видається дослідження суспільної небезпеки в дещо іншому розумінні, коли вона розглядається як більш оціночна ознака порівняно із соціальною шкідливістю. Так, деякі науковці вважають, що суспільна небезпека – це оціночне уявлення людей про ступінь соціальної шкідливості правопорушень, причому уявлення

саме про можливу соціальну шкідливість [24, с. 7]. Наприклад, суспільно небезпечним є таке діяння, яке «завдало або здатне заподіяти суттєві збитки суспільним відносинам» [25, с. 29]; суспільна небезпека означає «найбільш високий рівень соціальної шкідливості діяння та характеризується відповідним характером і ступенем» [26, с. 90]; «якщо соціальна шкідливість правопорушення досягає рівня суспільної небезпеки, то воно є злочином» [27, с. 25]. Тобто суспільна небезпека й соціальна шкідливість у такому тлумаченні співвідносяться як можливе і дійсне (як родове й видове поняття). Саме так соціальна шкідливість і суспільна небезпека відображається в сучасному українському законодавстві, де злочини чітко охарактеризовані як суспільно небезпечні діяння, а іншим правопорушенням, у тому числі адміністративним проступкам, віднесена властивість суспільної шкідливості.

Щодо співвідношення шкідливості та суспільної небезпеки є досить примітною точка зору, яку запропонував А.С. Шириков. За його твердженням, правопорушення набуває шкідливості лише після його вчинення, тому що тільки в такому випадку настають наслідки, які дають змогу розцінювати його як шкідливе. До цього соціальна шкідливість діяння є лише можливою, суспільна ж небезпека як властивість діяння існує апіорно. Уважає, що кількісно-якісні характеристики, які виражаються термінами «характер» і «ступінь», можуть бути застосовні лише до соціальної шкідливості, адже суспільна небезпека абсолютна: вона або є, або її немає. Крім цього, шкідливим може бути лише саме діяння, а суспільно небезпечним – як діяння, так і суб'єкт [28, с. 25–26]. Отже, відповідно до етимологічного значення, суспільна небезпека відображає лише потенційну можливість, а не реальне заподіяння або створення загрози заподіяння істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [29, с. 81]. Тому поняття «шкода» не може підмінятися поняттям «суспільна небезпека»,

шкода – це ознака, яка ідентифікує суспільну небезпеку.

Ураховуючи вищезазначене, загалом практично всі дослідники одностайні в головному – у розумінні матеріальної сутності правопорушень як антигромадських, тобто шкідливих тією чи іншою мірою антисоціальних явищ. У силу цього дискусія, по суті, має термінологічний характер, а саме які правопорушення є суспільно небезпечні, а які суспільно шкідливі, тобто деякі автори бажали підкреслити їх відмінність, звідси й різне ставлення до оцінки кількісно-якісних показників правопорушень.

Варто зазначити, що в КпАП України не застосовується такий термін, як «суспільна небезпека», але включено такі визначення, як «настання шкідливих наслідків», «діяння, що посягає на...», «завдана шкода», що характеризує адміністративне правопорушення як суспільно небезпечне. А втім аналіз чинного законодавства України дає змогу зробити висновок, що законодавець пов'язує суспільну небезпеку з будь-яким правопорушенням. Так, В.К. Колпаков, аналізуючи коментар до Кримінального кодексу України, зазначає: «... по-перше, суспільна небезпека – це об'єктивна властивість будь-якого правопорушення, включаючи злочин; по-друге, властивість суспільної небезпеки полягає в тому, що правопорушенням завдається загроза заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Така шкода полягає в дестабілізації суспільних відносин, порушеннях правопорядку, законних прав і свобод громадян та організацій. Шкода завдається потерпілій особі й може бути матеріальною, фізичною, моральною» [30, с. 168]. В.В. Шаблистий вважає, що адміністративні правопорушення спричиняють шкоду людині, суспільству, державі; кримінальні проступки заподіюють їм істотну шкоду; злочини – посягають на їхню безпеку [31, с. 22]. О.О. Дудоров, у свою чергу, називає «суспільну небезпеку» (небезпечність) об'єктивно-суб'єктивною категорією, яка визначається низкою факторів, у тому

числі значущістю об'єкта кримінально-правової охорони, тяжкістю наслідків, способом дії, стадією вчинення діяння, формою вини [32, с. 86]. А отже, адміністративне правопорушення – це суспільно небезпечне діяння, але з меншою мірою небезпеки, ніж та, що проявляється в злочинному посяганні.

В українській адміністративно-правовій концепції можна виокремити декілька варіантів співвідношення шкідливості й суспільної небезпеки як ознак адміністративного правопорушення (проступку). На думку І.П. Голосніченка, наприклад, поняття суспільної небезпеки адміністративних проступків є таким, що завдає шкоду суспільним відносинам. Учений-адміністративіст пропонує правопорушення з невисоким рівнем суспільної шкоди розглядати як одну з ознак адміністративного проступку, значним рівнем суспільної шкоди характеризує кримінальний проступок [33, с. 82]. Тобто адміністративне правопорушення можна охарактеризувати меншим ступенем суспільної небезпеки для охоронюваних державою суспільних відносин, ніж злочинне посягання. Така позиція дає підстави стверджувати, що загальним є поняття «шкідливість», саме збільшення або зменшення певного рівня шкідливості для суспільства утворює відповідний ступінь суспільної небезпеки.

З іншого боку, у теорії адміністративного права наголошується на тому, що не тільки адміністративні правопорушення, а й злочини є суспільно шкідливими, оскільки в результаті злочинного посягання також можливо заподіяння реальних збитків. Безумовно, злочини мають підвищений ступінь суспільної небезпеки. Адміністративним правопорушенням, на думку В.К. Колпакова, вона властива «меншою», «невеликою», «невисокою», «незначною» мірою й не досягає того рівня,

з якого починається застосування заходів кримінальної відповідальності [34, с. 166]. В.В. Галуцько стверджує, що адміністративний проступок має спільну публічну правову природу з кримінальним правопорушенням, однак відмежовується від нього меншим (дрібним, невисоким, незначним) рівнем суспільної небезпеки [35, с. 287]. Л.В. Коваль розглядає суспільну небезпеку адміністративного правопорушення як критерій диференціації адміністративних проступків між собою та розмежування адміністративних проступків і злочинів. Далі він робить висновок, що більшість адміністративних проступків відрізняється від злочинів меншим ступенем суспільної небезпеки, відсутністю великої шкоди для суспільства, яку завдають йому кримінальні злочини [36, с. 15].

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що поняття «суспільна небезпека» має загальний характер стосовно поняття «шкідливість», визначальну роль для з'ясування ступеня суспільної небезпеки адміністративного правопорушення відіграє наявність (або відсутність) ознак заподіяної шкоди та визначення її розміру. Варто запропонувати поняття обов'язкової ознаки адміністративного правопорушення «ступінь суспільної небезпеки» як кількісний показник небезпеки протиправного діяння (дії чи бездіяльності), який визначає цінність об'єкта посягання; фактичну величину збитків (обсяг і види спричиненої шкоди), заподіяних суспільним правовідносинам, охоронюваним адміністративним законодавством; розмір суспільно шкідливих наслідків (їх кількість, тяжкість, вартість тощо); ступінь вини суб'єкта правопорушення (умисно чи необережно), особливості конкретних умов учинення правопорушення (місце, час, спосіб, мета тощо).

Анотація

У статті на підставі опрацювання положень навчальної та наукової фахової правничої літератури проаналізовано поняття «ступінь суспільної небезпеки» як однієї з основних ознак адміністративних правопорушень. Доведено, що «ступінь суспільної небезпеки» не є класичною ознакою, притаманною адміністративним правопорушенням. Обґрунтовано, що дослідження

проблематики адміністративних правопорушень нині залишається однією з актуальних тем як у вітчизняній, так і зарубіжній юридичній науковій літературі, однак тривалі дискусії щодо сутності «ступеня суспільної небезпеки» не призвели поки до вироблення однакового теоретичного пояснення цього правового феномена. Проаналізовано декілька основних позицій науковців щодо сутності й специфіки поняття «ступінь суспільної небезпеки». Так, одна група вчених вважає, що суспільна небезпека властива тільки кримінальним злочинам; друга група наполягає, що адміністративні правопорушення характеризуються ознакою суспільної небезпеки й відрізняються від кримінальних злочинів лише ступенем суспільної небезпеки, який визначається різними обставинами протиправного діяння; третя група підтримує позицію, що поняття «суспільна небезпека» й «суспільна шкідливість» ототожнюються. Проаналізовано положення чинних нормативно-правових актів щодо застосування поняття «суспільна небезпека». Досліджено співвідношення понять «суспільна небезпека» й «суспільна шкідливість» з урахуванням положень адміністративно-правової та кримінально-правової доктрини. Для всебічного правового аналізу суспільної небезпеки як обов'язкової ознаки адміністративного правопорушення досліджено її визначення в правовій літературі; проаналізовано співвідношення понять «суспільна небезпека» адміністративного правопорушення і «шкідливість»; виділено істотні ознаки досліджуваного поняття й запропоновано його дефініцію.

Ключові слова: суспільна небезпека, суспільна шкідливість, адміністративне правопорушення, кримінальний злочин.

Novytska M.V. Level of public danger as one of the main attributes of administrative offences Summary

The article analyzes the notion of «degree of public danger» as one of the main features of administrative offenses on the basis of elaboration of provisions of educational and scientific professional legal literature. It is proved that the «degree of public danger» is not a classic feature inherent in an administrative offense. It is substantiated that the study of administrative offenses is still one of the topical topics in both domestic and foreign legal scientific literature, but the lengthy discussions on the essence of «degree of public danger» have not led to the development of the same theoretical explanation of this legal phenomenon. The paper analyzes several basic positions of scientists on the nature and specificity of the concept of «degree of public danger». Yes, one group of scientists believes that social danger is inherent only in criminal offenses; the second group insists that administrative offenses are characterized by a sign of public danger and differ from criminal offenses only by the degree of public danger, which is determined by different circumstances of the unlawful act; the third group supports the view that the concept of «social danger» and the concept of «public harm» are identical. The provisions of the current legal acts on the application of the concept of «public danger» are analyzed. The relation between the concepts of «social danger» and «social harmfulness» has been investigated taking into account the provisions of administrative and criminal law doctrine. For a comprehensive legal analysis of public danger as a mandatory feature of an administrative offense, its definition in the legal literature has been investigated; the relation between the concepts of «public danger» of administrative offense and «harmfulness» is analyzed; the essential features of the studied concept are identified and its definition is proposed.

Key words: public danger, public harm, administrative offense, criminal offense.

Список використаних джерел:

1. Рудковська М.Р. Кримінально-правове значення суспільної небезпеки. Історико-правовий часопис. 2016. № 1. С. 222–228.

2. Шаблистий В.В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві в епоху пост-модерну. Вісник кримінологічної асоціації України. 2015. № 3 (11). С. 112–124.
3. Адміністративне право України : підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дяченко та ін. ; за ред. Ю.П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
4. Васильев Э.А. Общественная опасность – основной критерий отграничения административных правонарушений от преступлений. Государство и право. 2007. № 4. С. 84–90.
5. Коліушко І., Голосніченко І. До проблем відмежування адміністративних проступків від проступків, що підпадають під юрисдикцію суду. Право України. 2001. № 3. С. 39–42.
6. Миколенко А.И. Административный процесс и административная ответственность в Украине : учебное пособие. Харьков : Одиссей, 2004. 272 с.
7. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2007. 624 с.
8. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.
9. Мирошниченко Н.А. Визначення проступку та злочину в кримінальному праві України. Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 51. С. 331–336.
10. Адміністративне право України : навчальний посібник / за заг. ред. Т.О. Коломоець, Г.Ю. Гулевської. Київ : Істина, 2007. 216 с.
11. Адміністративна відповідальність в Україні : навчальний посібник / за заг. ред. А.Т. Комзюка. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. 99 с.
12. Єрмоленко І.Я. Суспільна шкідливість як обов'язкова ознака адміністративного корупційного правопорушення, вчиненого працівником ОВС. Особливості та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні : збірник матеріалів підсумкової наук.-теорет. конф. (Київ, 15 квіт. 2014 р.). Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2014. 320 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
14. Людина і світ (текст): І частина курсу лекцій для студентів І–ІІ курсів всіх напрямків підготовки денної форми навчання / уклад. С.С. Мацерук. Любешів : Любешівський технічний коледж Луцького НТУ, 2017. 48с.
15. Панкратов О.М., Міляєв О.К. Безпека життєдіяльності людини у надзвичайних ситуаціях : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 230 с.
16. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1961. 665 с.
17. Прохоров В.С. Преступление и ответственность : монография. Ленинград : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1984. 136 с.
18. Малейн Н.С. Понятие и основание имущественной ответственности. Советское государство и право. 1970. № 12. С. 36–43.
19. Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Шкода>.
20. Юридична енциклопедія : у 6 т. / гол. редкол. Ю.С. Шемшученко. Київ : Укр. енцикл., 2004. Т. 6: Т–Я. 768 с.
21. Малейн Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность : монография. Москва : Юрид. лит., 1985. 192 с.
22. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценки в уголовном праве. Москва : Юридическая литература, 1975. 182 с.
23. Мальцев В.В. Категория «общественно опасное поведение» и ее уголовно-правовое значение. Государство и право. 1995. № 9. С. 52–60.

24. Штанько А.О. Теоретико-правові аспекти суспільної небезпеки і соціальної шкідливості правопорушення: критерії розмежування. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2009. № 44. С. 21–29.
25. Волпенко Н.Н. Общественная опасность или социальная вредность? Вестник Вол. гос. ун-та. Серия № 3. 1997. Вып. № 2. С. 7.
26. Бахрах Д.Н. Административная ответственность граждан в СССР. Свердловск, 1989. 204 с.
27. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Львівськ. держ. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 557 с.
28. Гуржій Т.О. Предмет адміністративного делікту. Право України. 2006. № 7. С. 25–27.
29. Шириков А.С. Социальная вредность и общественная опасность противоправного деяния: проблема соотношения. Право и политика. 2004. № 5. С. 21–26.
30. Рудковська М.Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2017. 187 с.
31. Колпаков В.К. Фактичні ознаки та юридичний склад адміністративного проступку: поняття та розмежування. Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 3. С. 160–170.
32. Шаблистий В.В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 36 с.
33. Дудоров О.О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1 (1). С. 84–102.
34. Голосніченко І.П. До проблеми запровадження в Україні кримінального проступку та відмежування його від адміністративного правопорушення. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2014. № 1. С. 80–83.
35. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
36. Коваль Л.В. Відповідальність за адміністративні правопорушення : монографія. Київ : Вища школа, 1975. 160 с.